

JUHANI SALOKANNEL JA EESTI KIRJANDUS

Juhani Salokannel. Noore Eesti südametunnistus. Rahvuskirjanik A. H. Tammsaare. Soome keelest tõlkinud Piret Saluri. Tallinn: EKSA, 2019. 288 lk.

Juhani Salokannel on soome kirjanik, teadusmagistrist kirjandusuurija ning tõlkija, aga ka teist põlve estofiil. Tema koolinõunikust isa Akseli suhtles 1930. aastatel agaralt Eesti ametivendadega, poeg sõitis üle lahe kohe võimaluste avanedes (1967).

Kirjanikuna on Salokannel ajavahe-
mikus 1983–2003 avaldanud neli romaani ja kaks novellikogu. Soome vabatahtlike osalemist Eesti Vabadussõjas käsitleva romaani „Päästja” tõlkis eesti keelde Sirje Kiin (LR 1994, nr 23–26). Tegu on poisiohtu meeste eneseotsinguid kujutava psühholoogilise teosega. Päästja rolli satub seal soomerootslane Ilmar Forsberg, kes üritab päästa soomlasest sõjaväljakaaslaste Mikkola elu. Taamale jääb eestlane Henn, kes mõjub Albert Kivika romaani „Nimed marmortahvlil” Henn Ahase teisikuna.

Takkajärele näeme, et kirjanikuks saamine käiski Salokandlel õigupoolest Eesti kaudu, millest mees ka ise saladust ei tee. Ta on ennast nimetanud „eesti kirjanike õpipoisiks”, kuigi kodumaal on ta olnud nii Eino Leino Seltsi esimees kui ka kirjandusajakirja Parnasso peatoimetaja ja muuhulgas avaldanud soliidse kirjanikuportreede kogumiku „Linnasta Saarikoskeen” („Linnast Saarikoskini”, 1993). Kuna Soomes on just sõjaromaanil olnud aegade vältel oma kindel koht ja lugejaskond, siis sai

tõlkija Salokandle „õpipoisitööks” Ülo Tuuliku romaani „Sõja jalus” soomendus (1976).

Aastal 1982 oli Juhani Salokannel aktiivselt tegev Tuglase Seltsi loomise juures. Hiljem on ta juhtinud nii sedasama seltsi Helsingis kui ka Soome Instituuti Tallinnas, kuid siinkohal on olulisem, et samal 1982. aastal avaldas ta Jaan Krossi romaani „Keisri hull” tõlke ning koostas ja soomendas valiku Jaan Kaplinski esseid pealkirja all „Olemisen avara hiljaisuus” („Olemise avar vaikus”). Eesti keeles Kaplinskil täpselt seesugust valimikku ei olegi. Edaspidi jätkas tõlkija mõlema Jaani järjekindlat soomendamist, vahendades sekka ka teiste autorite loomingut (Viivi Luik, Lennart Meri, Tõnu Õnnepalu jt). Aastal 1998 ilmus ülevaate-teos „Sielun-silta” („Hingesild”), mis käsitleb Soome ja Eesti kirjandussuhteid ajavahemikus 1944–1988 ega eira ka pagulasi. Eesti keelde pole seda tõlgitud.

Juhani Salokandle estofiiliale pani krooni mahukas (540 lk) monograafia „Jaan Kross” (2008), mille Piret Saluri kohe ka eestindas. Tõlke esitlusel sedastas Krossi akadeemikust väimees Jaan Undusk, et nii head ajaloo ja kirjanduse ühiskäsitlust ta kusagilt mujalt ei teagi.¹ Teos on ka praegu täit tunnustust väärt. Seda enam, et Eestis kipub omamaise kirjandusloo uurimine paigal tammuma. Kirjastus Ilmamaa küll algatas eelmisel aastakümnel lühimonograafiate sarja „Eesti kirjanikke”, kuid tänaseks on see

¹ J. Undusk, Juhani Salokannel ja tema Jaan Kross. – Looming 2009, nr 9, lk 1262.

soiku jäänud. Aga vähemalt viimane sarjas ilmunud teos on väärikas – 46 aastat pärast kirjapanekut nägi lõpuks trükivalgust kadunud Daniel Palgi nõukogude aega mitte sobinud monograafia Peet Vallakust (2011).

Uuel aastatuhandel asus Salokannel tõlkima Tammsaaret. Aastail 2002–2013 ilmusid tema soomenduses pentaloogia „Tõde ja õigus” kõik köited. 2012. aastal pälvis ta eesti kirjanduse vahendamise eest Soome riikliku kirjanduspreemia.² 2017. aastal ilmus monograafia Tammsaarest, mis jõudis nüüd – taas koostöös Piret Saluriga – eesti lugeja lauale. Möödunud aastal andis Tammsaare ja Vilde Sõprade Selts autorile selle töö eest Klassiku sõbra tiitli.³ Soomes ilmus tänavu veebruaris romaani „Ma armastasin sakslast” tõlge „Rakastin saksa-laista”, ikka Juhani Salokandle sulest.

I

Muidugi on Tammsaare-monograafia esmaadressaat soome lugeja, ent kui kõrgelt meie klassiku sõber oma naaberahva rahvuskirjanikku hindab, on näha teose eestlase jaoks harjumatu kõrgelehelisest pealkirjastki. Oma kodumaist lugejat veenab autor saatesõnas, et nii Tammsaare enda kui ka tema raamatute käekäik on vägagi jutustamist väärt. Kuid tavapäratul kombel algab elulugu kirjaniku surmaga.

„Tammsaare tee lugupeetud klassikuks avas tõesti õigeaegne surm,” nendib autor lk 16. Tõepoolest: 62-aastane kirjanik leiti 1. märtsil 1940 oma kunagisel Lutheri heinamaal (kes veel ei tea, kus see heinamaa asus, vaadaku lk 94) asunud korteri laua tagant, sullepea käes ja poolik tõlkekäsikiri ees. Leiti surnuna.

² <https://www.err.ee/370832/juhani-salokannel-sai-soome-riikliku-kirjandusauhina> (12. III 2019).

³ Vt ka: <https://kultuur.err.ee/683422/galerii-ja-video-klassiku-sober-on-juhani-salokannel> (12. III 2019).

Nii jäi tal nägemata noore Eesti muutmise NSV-ks ja järgnev sõda ning ta lahkus puhta südametunnistusega, tarvitsemata sisimas kaaluda kodumaale jäämise ja siit lahkumise vahekorda. „Tõe ja õiguse” III osas näib ta mõndagi ette nägevat ning Salokannel on kirjutanud: „Nuhkimine ja reetmine, petmine ja pettasaamine on Tammsaare ja eriti romaani selle osa ainulaadne ainestik, teema, mis ootab ka praegu veel uut, süvenenud käsitlemist” (lk 170).

Muidu liigub Salokannel sujuvalt ühelt peatükilt teisele, peatudes klassiku elu ja loomingu erinevail pidepunktidel. Omapärase soomeliku käsitlemise leivad kõigi seniste Tammsaare-vaatluste olulisemad teemaplokid – inimene ja Jumal, armastus ja surm, töö ja mõtisklused. Kaasakiitmist aastakümneid koolides leierdatud maksimile „Tee tööd ja näe vaeva...” ei maksa siit siiski otsida, kõlama jääb hoopis Vargamäelt lahkuva noore Andrese vastus isale (lk 128). Vastus armastusest. Ning tähelepanek, et „Varjundite” (1917) Sonjast peale kannavad armastuse ja surma motiive läbi kogu Tammsaare loomingu just neuueas tütarlapsed (lk 74). Iseenesest kajastab see üht murrangulist etappi kogu Euroopa kunsti ajaloos, mida raamatu autori arvates võiks hästi illustreerida Edvard Munchi maal „Puberteet” (1894–1895; lk 162).

Tähelepanu väärrib, et murdekohta Tammsaare loomingu, mis eristab tavakirjanikku meistrist, ei näe Salokannel mitte romaanis „Kõrboja peremees” (mille ülimat poeetilisust ta muidu tunnustab) ega piibliainelises draamas „Juudit”, vaid just meil unustama kipunud novellikogus „Pöialpoiss” (1922).

Sarnaselt kirjaniku praeguse koduhoidja Maarja Vainoga peab Salokannelgi Tammsaare inimkujutuse „mootoriks” just irratsionaalsust. Sinna juurde sobib hästi alapeatükk „Dostojevski orvuke”, mis vaid paari sõnaga puudutab kahe suurkirjaniku lakkamatut kõrvutamist, ent tõmbab selge kaare „Alanda-

tute ja solvatute” Nellyst „Tõe ja õiguse” Tiinani, kumineerudes hiljem romaani „Ma armastasin sakslast” (1935) vaatluses. Analüüsi sügavuse huvides võinuks autor siiski täpsemalt viidata kas või ühele Mihkel Muti käsitlusele,⁴ mida ta üksnes möödaminnes mainib. Eesti lugeja vaatepunktist jätabki monograafia kõige enam soovida raamatut läbiv üle- või möödalibisemine Tammsaare teoste kodumaisest retseptisioonist.

Aga teos on kirjutatud ennekõike Soome lugejat silmas pidades ja nii ei pääse autor muidugi kõrvutustest oma- maise kirjandusega. Nõnda suhestuvad meie rahvuskirjanikuga mitmed üle- lahe ametivennad, Aleksis Kivist Elmer Diktoniuseni. Üldplaanis nenditakse, et kui soome kirjandust ilmestavad eeskätt suured sõjaromaanid (Väinö Linna jt), siis eesti kirjandust (Lutsust alates) suured kooliroomaanid. Omajagu üllatav on koolidirektor Mauruse võrdlemine president Paasikiviga (lk 153–154). „Tõe ja õiguse” eri osadele soomekeelsete pealkirjade panekul aga jälgis tõlkija Salokannel autori omaaegset soovitus. Paraku on vaadeldavas raamatus jäänud tõlkimata III osa pealkiri „Surmatulet”.

Eesti kultuuriilmas on juba pool aastasada olnud oluline teema „Tammsaare ja teater”. Kirjaniku teoseid dramatiseeritakse, tema tegelased elavad laval iseelu. Salokannel peatub sellel üksnes mainimisi, nimetades ära Voldemar Panso lavastuse „Inimene ja jumal” (1960) ja liikudes sealt otsejoones Elmo Nüganenini. Muidugi – Tallinna Linna- teatri lavastaja Nüganen on Klassiku sõber 2019 ning seda tiitlit igati väärt. Ometi ei jää tema ja Panso Tammsaare- lavastuste vahele meie teatriloos „tükk tühja maad”, vaid seda täidavad Jaan Toominga 1970. ning Mati Undi 1980.–1990. aastate tööd. Kindlasti väärinuks nimetamist Undi 5-tunnine mammut- lavastus „Taevane ja maine armastus”

(1995), mis esitas toonase kvintessentsi Tammsaare loomingust. Aga ka Toominga teatriuenduslik „Põrgupõhja uus Vanapagan” (1976).

Raamatu põhiosa lõpetab Tammsaare enese viimane juhtkiri,⁵ kus muuhulgas kirjas: „...ainuke meie õige pääsetee on truuduses oma maa, oma rahva, oma keele, oma kultuuri, oma omapära vastu” (lk 276). Muidu oleme nagu suits, mis hajub ilmaruumis. Seda südame- tunnistuse häält tasub tänapäevalgi meeles pidada!

II

Sõnake ka monograafia eestikeelsest väljaandest. Siinkirjutaja (ja mõne teisegi kirjandusnimese, kellega olen rääkinud) kõrva riivab Vargamäe Andrese tituleerimine *raadajaks* ja kogu „Tõe ja õiguse” I osa nimetamine *raadaja- eeposeks*. *Raadamine* on teoses kord „iseseisev ja sulguv tervik” (lk 114), kord määratletud kui „maailma korraldamine ja kontroll” (lk 208). Nii või teisiti on tegu toortõlkega. Eesti keeles on küll olemas verb *raadama*, tähenduses ‘maad võsast puhastama’ või ‘tööd rügama’, kuid see on soome laensõna, mida kasutatakse eeskätt mõnel murdealal. Samas lähtub tõlkija autori määratlusest ning antud juhul ei oska mina küll *raadamisele* sobivaid sünonüüme leida.

Edasi mõni probleem, mida võinuks märgata toimetaja. Eesti perekonnanimi Nüganen on eessõnas käänatud eestipäraselt Nüganeni (lk 8), mujal aga soomepäraselt Nügase (lk 22, 189). Tege- mist on eestlasega ja loomulikult peaks tema nime käänama teoses ühtmoodi ning vastavalt eesti keele reeglitele.

Tammsaare mälestusmärk Albu valla juurde pandi paika siiski 1936., mitte 1938. aastal, nagu raama- tus (lk 158) väidetakse.

⁴ M. Mutt, Tamjevski ja Dostosaare. – Looming 2014, nr 1, lk 72–89.

⁵ A. H. Tammsaare, Truudus. – Eesti Noorus 1939, nr 12, lk 353.

Põhiosale lisatud registritesse on jäänud sisse mitmeid trükivigu, mille taga on ilmselt arvuti tehtud parandused, mis korrektuuri lugedes on jäänud tähelepanuta. Kirjanduse loetelus jätkub pealkiri kahes kirjes pärast nimeühendit A. H. T. suure algustähega (lk 279). Praegu saame koos viitega Toomas Haugi „Klassikute lahkumisele” (2010)

teada, et kunagi Haug ise lahkus ühes Tammsaarega Koitjärvelt, misjärel nad koos jälgisid kellegi surma Aafrikas. Toimetaja võinuks eraldada teose pealkirja artikli pealkirjast mõttekriipsuga – nii on eesti kultuuriajakirjanduses ja teaduskirjanduses tavaks.

ARNO OJA